

УДК 027.54(477-25)НБУВ:025.171:61(082)"16"
<https://doi.org/10.15407/rksu.28.193>

Ольга Андріївна Іванова,
кандидат філологічних наук, старший науковий співробітник,
старший науковий співробітник відділу кодикології та кодикографії
Інституту рукопису,
Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського
(Київ, Україна)
ORCID: 0000-0001-8226-0401
e-mail: rukopisivanova@gmail.com

УКРАЇНСЬКИЙ ПЕРЕКЛАДНИЙ МЕДИЧНИЙ ЗБІРНИК XVII СТ. З ФОНДІВ ІНСТИТУТУ РУКОПISУ НАЦІОНАЛЬНОЇ БІБЛІОТЕКИ УКРАЇНИ ІМЕНІ В. І. ВЕРНАДСЬКОГО: ІСТОРИКО-КОДИКОЛОГІЧНИЙ ОПИС

Мета роботи: залучити до наукового обігу перекладний медичний збірник з фондів Інституту рукопису Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського. На основі застосування історичного, текстологічного та мовного аналізу здійснити історико-кодикологічний опис пам'ятки та надати характеристики її мови. **Методологія.** У процесі дослідження застосовано історико-порівняльний метод, який дозволив виокремити спільні й відмінні характеристики текстів оригіналів та перекладів творів, що входять до складу кодексу. Також для вивчення мови пам'ятки обрано індуктивний метод як шлях від аналізу мовних властивостей рукописної

книги до висновків про характер перекладу в цілому. **Наукова новизна.** Вперше залучено до наукового обігу рукопис, що містить український переклад творів Псевдо-Альберта Великого «Про таємниці жінок» та Михаїла Скота «Про таємниці природні», або «Книга фізіогноміки», проведено порівняльний аналіз рукописного перекладу та оригіналу латинських видань XVII ст. з наданням структурних, текстологічних та мовних особливостей. **Висновки.** Рукопис є перекладом широко розповсюджених творів Псевдо-Альберта Великого «Про таємниці жінок» та Михаїла Скота «Про таємниці природні», які видавались у складі одного збірника латиною

(Pseudo-Albertus Magnus «De secretis mulierum», Michael Scotus «De secretis naturae»/«Liber physiognomiae») протягом кількох століть і набули неабиякої популярності в XVII ст. Автор перекладу здійснив також переробку тексту, розміщуючи деякі його складові частини згідно зі своїм розумінням, що спричинило суттєві відмінності отриманого тексту від інших відомих перекладів того часу. Аналіз мовних особливостей тексту дозволяє припустити, що переклад міг бути виконаний з польського перекладу латинського друкованого видання XVII ст. Рукопис є унікальним джере-

лом для вивчення історії української літератури, перекладацької діяльності українських книжників, історії української мови взагалі та розвитку термінології зокрема.

Ключові слова: історія української перекладацької діяльності, українська перекладна література XVII ст., переклади національними мовами Pseudo-Albertus Magnus «De secretis mulierum» та Michael Scotus «De secretis naturae»/«Liber physiognomiae», українська мова XVII ст., історія розвитку української медичної термінології.

Актуальність теми дослідження. Уперше введено до наукового обігу медичний збірник – пам’ятку українського перекладу творів Псевдо-Альберта Великого «Про таємниці жінок» та Михаїла Скота «Про таємниці природні», або «Книга фізіогноміки» [1], що зберігається в Інституті рукопису Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського (далі – ІР НБУВ). На основі історико-кодикологічного дослідження та із залученням змісту опублікованих раніше інших перекладів цих творів, а також кількох стародруків проведено порівняльний аналіз рукописного перекладу та оригіналу латинських видань XVII ст. з наданням структурних і текстологічних характеристик. Розкрито мовні особливості збірника, що репрезентують певний етап у розвитку української писемної мови.

Аналіз досліджень і публікацій. Сучасні дослідники історії української світської літератури XVII ст., зокрема медичної, згадують про наявність у цей період серед інших творів цього жанру й українського перекладу Псевдо-Альберта Великого [2, с. 23], проте наукові описи або дослідження саме рукописних пам’яток, які містять даний переклад, відсутні. У західній науці зазначені твори також викликають інтерес, їм

присвячено студії з історії латинських оригіналів та перекладів новими європейськими мовами [3, 4, 5]. У російській науці переклади, вірогідно українські, згадані в тематичних працях кінця XIX – початку XX ст. О. І. Соболевського [6, с. 157–158] та Л. Ф. Змеєва [7, с. 250–252]; характеристика мови рукописів представлена в них доволі побіжно. Публікація Л. Ф. Змеєва є цінною саме через наведення постатейного змісту рукописного збірника з фондів Російської державної бібліотеки (далі – РДБ), що дозволяє залучити її для порівняльного аналізу з рукописом, який зберігається в ІР НБУВ.

Основною метою дослідження є введення до наукового обігу перекладного медичного збірника з фондів ІР НБУВ. На основі застосування історичного, текстологічного та мовного аналізу здійснити історико-кодикологічний опис пам'ятки та надати характеристики її мови.

Виклад основного матеріалу. Кириличні рукописи, що зберігаються в ІР НБУВ, репрезентують усі хронологічні етапи розвитку кириличної книжності та всі можливі жанри, характерні для кожного з цих етапів. Серед рукописів XVII ст. привертає увагу збірник із ф. 30 «Колекція рукописних книг ІР НБУВ» [1], який, на перший погляд, можна ідентифікувати як такий, що належить до давніх медичних збірників. За аналізом його змісту здійснено атрибуцію рукопису як українського перекладу XVII ст. творів двох авторів – Псевдо-Альберта Великого «Про таємниці жінок» (Pseudo-Albertus Magnus «De secretis mulierum») та Михаїла Скота «Про таємниці природні», інша назва – «Книга фізіогноміки» (Michael Scotus «De secretis naturae»/«Liber phisiognomiae»).

Рукописний збірник зберігся без оправи; у ньому наявні сліди перешивання. Початок та кінець книги відсутні. За архівною фоліацією збірник налічує 208 аркушів, але перші два аркуші втрачені. Відсутні також кілька аркушів між арк. 206 і 207. Розмір аркушів у 4°, 150x190 мм. Деякі аркуші випадають; вони забруднені, з численними плямами від замочування. Через кислотність чорнила папір між літерами набув коричневого кольору.

Папір пожовклий, філігрань проглядається, але нечітко, це – герб, розділений на чотири частини, в першій та четвертій частинах розміщені відповідно орел та лев, у другій та третій – вертикальні смуги. У

картуші є літери, проте вони не проглядаються. В альбомі Nostitz'a філігрань такого типу [8, № 226] ідентифікується як герб Дрездена і датується 1688 роком; таким чином, рукопис слід датувати кінцем XVII ст.

Текст написаний дрібним українським півустановом XVII ст., світло-коричневим чорнилом; праворуч і ліворуч від тексту тим самим чорнилом накреслені поля. Текст чітко поділяється на слова; постійно використовуються диграфи *тв*, *тр*. У заголовках – проста в'язь, ініціали прості, деякі прикрашені рослинним орнаментом. Так само орнаментовані на полях глоси, або пояснення до деяких термінів, а також позначка «автор» навпроти цитованих висловлювань тих чи інших авторів. Нечисленні прикраси виконані тим самим чорнилом, що й текст. Один аркуш (арк. 167) чистий з обох боків, хоча текст на попередньому і наступному аркушах не переривається.

У полі тексту наявні кустоди. Рахунок зшитків позначений пізніше; вони складаються переважно з чотирьох аркушів починаючи з третього зшитка. Перший – втрачений, другий – з восьми аркушів.

На трьох сторінках (арк. 24 зв., 87 зв., 191 зв.) проставлений штамп «Бібліотека Музея древностей Имп. Університета св. Владимира» з незаповненим номером.

Перша частина збірника – твір популяризованої натурфілософії (розділи анатомії та ембріології) – відкривається серединою вступу, тому авторство твору було встановлене через дослідження тексту; друга (арк. 172) має назву «Часть книги вторая другого автора Михала Скотта филозофа особливаго. О секретах природних» і є за змістом фізіогномікою, обривається на підрозділі розділу 5, частини 3 «Про ніс».

Слід зауважити, що серед кількох травників та лікарських порадників, які репрезентують умовно «медичну» літературу XVII ст. у фондах ІР НБУВ, перекладений рукописний збірник, – а те, що це саме переклад, є очевидним при першому ж ознайомленні з текстом, – є єдиничним: інші списки перекладу цих двох творів у багатому зібранні ІР НБУВ наразі не виявлені. Розглянемо історико-культурні обставини появи в XVII ст. подібного рукопису.

Період створення цього рукопису, безперечно, є найцікавішим у загальнокультурному русі, що характеризується, насамперед, зростанням раціонального пізнання і, як наслідок, – у кириличній книжності – бурх-

ливим розквітом світських жанрів, зокрема наукових або псевдонаукових. У попередні, середньовічні, часи панувала здебільшого релігійна або релігійно-учительна література. Звичайно, світські жанри виникли на Русі набагато раніше: так, читачеві попередніх століть були добре знайомі твори історичного жанру – літописи, хроніки, хронографи, палей, а також деякі художні повісті – Александрія, «Сказання про Індійське царство», «Історія Троянської війни»; рукописні списки саме цих творів збереглися до нашого часу. Свідченням інтересу до природничих знань у давньоруського читача є незначна кількість збережених списків перекладів творів з астрології з елементами математики та геометрії – «Космографії» та «Луцидарію», перекладу арабського твору з медицини та астрології «Аристотелеві врата», а також більш рідкісних «Фізіолога» та «Шестоднева».

Уже від середини XVI ст., у зв'язку із загостренням складних міжконфесійних відносин, значно збільшується кількість перекладів філософських та богословських творів, які використовувалися в полеміці. Це, насамперед, переклади візантійських авторів Острозького гуртка Андрія Курбського – «Новий Маргарит», Слова Василя Великого та Григорія Богослова, «Діалектика» та «Виклад віри» Іоанна Дамаскіна. Поширюються списки Псевдо-Діонісія Ареопігита. Не можна не відзначити також проникнення в культурне життя тогочасної України гуманістичних ідей та протестантської літератури, що дало поштовх до появи перших перекладів староукраїнською мовою (Новий Заповіт, Пересопницьке Євангеліє та деякі інші); наприкінці XVII ст. у церковнослов'янських пам'ятках помітно збільшується кількість елементів розмовної мови поряд із вкрапленням польських та, рідше, чеських рис.

У науці передусім набувають розвитку знання з гуманітарної сфери. Кирилична писемність того часу збагачується кількома значними оригінальними творами. У граматиці це – «Грамматика словенска языка» (Вільно, 1596 р.), «Грамматика словенська» Лаврентія Зизанія (Вільно, 1596 р.), «Грамматіки славенскія правильное синтагма» Мелетія Смотрицького (Єв'є, 1619 р.), у лексикографії – церковнослов'янсько-українські словники: «Лексис» Лаврентія Зизанія (Вільно, 1596 р.), «Лексикон словеноросскій и імен толкованіє» Памви Беринди (Київ, 1627 р.) [9, с. 294].

Із початку XVII ст. широко розповсюджуються філософські та теологічні твори Аристотеля, Платона, Цицерона, а також коментарі до них середньовічних авторів – Петра Ломбардського, Фоми Аквінського, Альберта Великого та ін. Значною мірою цьому сприяв розвиток книгодрукування – книги як надходили із країн Західної Європи, так і друкувалися латинською та польською мовами саме на українських і білоруських землях. Про обізнаність у творах античних, середньовічних та гуманістичних авторів і вільне орієнтування в них свідчать посилання у творах українських учених та викладачів шкіл [10].

Відтоді на українських землях значно поширюється захоплення астрономією, тісно переплетеною ще від періоду Середньовіччя з астрологією, що, як одна із галузей знань про Всесвіт того часу, мала статус науки: відомо, що в кількох європейських університетах від XIII ст. астрологія вивчалася на медичних факультетах. Слід зазначити, що в давньоруській книжності мало місце подвійне ставлення до астрології: негативний погляд походив з властивого їй фаталізму і, як наслідок, заперечення свободи волі людини. У той же час широко розповсюдженими були як «народна» астрологія, що використовувалася в сільському господарстві та побуті, так і практична, по суті вже астрономія, за допомогою якої, наприклад, укладалася Пасхалія [11]. Серед популярних творів, що збереглися до нашого часу в рукописах, – вже згадані перекладені «Космографія» та «Луцидарій», а також «Шестикрил», астрономічно-географічна «Християнська топографія» Козьми Індикоплова та їхні фрагменти в різноманітних збірниках змішаного складу. Вкраплення астрономічно-астрологічних знань відзначаємо в оригінальних творах Лаврентія Зизанія («Катехізис», 1627 р.), Кирила-Транквіліона Ставровцького («Зерцало богословія», Почаїв, 1618 р., «Євангеліє учительне», Рахманів, 1619 р.).

З астрологією була тісно пов'язана теоретична та практична медицина того часу. Лікарі-натурфілософи розглядали все творення в цілісності і вважали, що існування людини і, відповідно, її хвороби залежать від стихій світу та підпорядковуються руху небесних тіл, які визначають, зокрема, темперамент людини, її зовнішність, фізичні здібності та інтелект [12].

Значної популярності набули в XVII ст. збірники, які умовно можна віднести до медичних. Насамперед, це численні вертогради, травники та лікарські поради, джерелом яких є твір Йоганна Вонке фон Кауба «*Der Ghenocklicke Gharde der Suntheit*», перекладений у 1534 р. з німецької мови на російську лікарем та астрологом при дворі великого князя Василя III Миколаєм Булевим (Bulov). Також у цей період найчастіше використовувалися польські переклади німецьких, зокрема й уже згаданого, або латинських творів, такі як: Falimirz S. *O ziołach i mocy ich* (Kraków, 1534), Siennik M. *Herbarz, to jest ziół tutecznych, postronnych y zamorskich opisanie ...* (Kraków, 1568), *Urządow M. Herbarz polski* (Kraków, 1595), Syrennius Sz. *Zielnik herbarzem.* (Kraków, 1613), Pedemontan A. *Tajemnice wszystkim ...* (Kraków, 1620) [10]. Поряд з лікувальними властивостями трав, каменів, мінералів, гігієнічними порадами у збірниках наведено астрологічні відомості про вплив планет на здоров'я людини. У таких збірниках зміст часто варіювався, додавалися статті з інших перекладів із західноєвропейських оригіналів – медичних трактатів та підручників. На їхній основі укладалися нові компілятивні збірники; згодом їхній склад збагачувався молитвами, заклинаннями, господарчими порадами тощо [7, 6, 12, 13, 14 та ін.].

Одним із таких збірників є переклад найвідомішого в Європі в XVII ст. медичного трактату з анатомії, ембріології, астрології, що традиційно приписувався вченому монаху XIII ст. Альберту Великому (Больштедському), який був виданий мовою оригіналу в європейських країнах кілька разів протягом століття у збірнику разом із твором із фізіогноміки Михаїла Скота і поширювався у списках – перекладах національними мовами.

Доцільно надати стислі відомості про авторів та оригінали цих двох творів.

Хоча автор першого твору вказаний у заголовку книги (у відомих списках твору): «Альберт славный таинств женских ...», уже при першому ознайомленні з текстом звертає на себе увагу згадування автором Альберта Великого у третій особі. Сам Альберт Великий (1193, 1206 або 1207 рр. – 15.11.1280 р., Кельн), німецький богослов, філософ і натураліст, *doctor universalis*, автор багатьох праць із філософії та теології, поєднав християнську схоластику з аристотелівською фізикою та

космологією, а також арабською астрологією. Окрім залучення до природознавчої науки положень того ж Аристотеля й арабських учених, він проводив власні дослідження з природознавства. За припущенням Л. Торндике, «*De secretis*» був укладений наприкінці XIII – на початку XIV ст. учнем філософа, теолога й алхіміка Альберта Великого, частково із творів самого Альберта, частково зі створених після його смерті [3, р. 1]. Латинський оригінал відомий у більшій кількості варіативних видань через неабияку популярність твору, тому конкретне ім'я автора компіляцій встановити важко [там само]. Перше видання твору з'явилося в Кельні в 1475 р., його текст видавався кілька разів аж до XVIII ст. У XVII ст. побачило світ понад 70 видань твору [4].

«*De Secretis Mulierum*» присвячений різноманітним аспектам репродукції: висвітлюються питання статі, природи менструацій, розвитку ембріона, перевірки вагітності та безпліддя і т. п.; деякі з цих питань розглядаються з точки зору астрології. Автор постійно посилається на античних та середньовічних авторитетів з філософії та медицини – Аристотеля, Авіценни, Аверроеса, Галена, Боеція та ін.

Другою частиною збірника є твір Михайла Скота (1170, 1190 або 1200 рр. – бл. 1236 р.), шотландського вченого – перекладача, математика і філософа, який працював у різних європейських країнах; його переклади латиною творів античних і арабських учених збагатили європейську науку того часу. Наукові зацікавлення вченого поширювалися на астрологію, хіромантію, метеорологію, теорію музики тощо. Найвідомішим твором Скота, до якого в європейського читача не зникав інтерес протягом століть і який був виданий кілька разів, стала книга «*Liber physiognomiae*» («Книга фізіогноміки») [5, р. 250]; вона відома також під назвою «*De secretis naturae*». Твір складається з трьох частин. У першій автор розповідає про анатомію і фізіологію людини, зачаття, розвиток плода. Друга книга присвячена питанням власне фізіогноміки, третя розглядає зв'язок тих чи інших форм частин тіла із властивостями людини.

Обидві книги або їхні частини протягом тривалого часу в європейських країнах видавалися мовою оригіналу під однією оправою. Е. Р. Лемей згадує подібний збірник, виданий у Ліоні в 1580 р. [3, р. 13].

У Києві вдалося виявити два таких видання, що мають дату публікації більш ранню, ніж рукописний переклад ІР НБУВ: у Науковій бібліотеці імені Михайла Максимовича Київського національного університету імені Тараса Шевченка, повна назва за титульним аркушем: «Alberti Magni De secretis mulierum libellus, scholiis auctus et a mendis repurgatus, eiusdem de virtutibus herbarum, lapidum, et animalium quorundam libellus. Item de mirabilibus mundi, ac de quibusdam effectibus causatis a quibusdam animalibus etc. Adiecimus et ob materiae similitudinem Michaelis Scoti philosophi, De secretis naturae opusculum. Cun Indice locupletissimo». Argentorati [Strasbourg]: Per Lazarum Zetznerum, 1601 (А-166794), та у відділі стародруків НБУВ: «Albertus Magnus De secretis mulierum item de Virtutibus Herbarum Lapidum et Animalium». Amstelodami Apud Ioannem Raveteinium, A°, 1665 (Ельз., 344). Слід зазначити, що видання 1601 р. є збірником, в якому, крім досліджуваних, розміщено й інші твори: Iamblichus «De mysteriis Aegyptiorum, Chaldeorum, Assyriorum», «Obsequentis prodigiorum Liber» (Augustum Caesarem, Conradum Lycosthenem, Polydori Vergilii Urbanatis ..., Joachimi Camerarii Paberg. «De Ostentis ...»). Твори, що нас цікавлять у цих виданнях 1601 і 1665 рр., є дещо варіативними: в більш ранньому виданні присутні додаткові частини, у книзі Псевдо-Альберта додано розділ «De Horis dierum et Noctium Eiusdem Alberti Magni. de Mirabilibus Mundi», також наприкінці розміщено алфавітний покажчик «Index materiarum utriusque opusuli secretorum mulierum ac nature, ordine Alphabetico locupletissimus»; обидва відсутні у виданні 1665 р. В усьому іншому – в порядку розділів, їхніх назвах та змісті – тексти співпадають (крім збою в нумерації глав у примірнику 1601 р.).

Відомо, що «De secretis mulierum» був перекладений європейськими мовами: французькою, італійською, чеською, голландською, німецькою та південнонімецькою [4]. Відомості щодо історії перекладу цих творів східнослов'янськими мовами дуже мізерні, хоча згадування про такі рукописи, їхній перекладний характер та книги-оригінали трапляються в науковій літературі. Найбільш рання згадка міститься у фундаментальній праці Л. Ф. Змеєва «Русские учебники» [7, с. 250–252]. У ній автор наводить назву та дату рукописного перекладу: «Альберт славный

таинств женских, еще о силах трав, камней, зверей, птиц и рыб. Амстердам, у Юдона Юншания [Я. Янсонія] лета 1648. Переведен же слова от слова с латин. на словенский и написан лета господня 1670, от создания же мира 7178». Рукопис датований початком XVIII ст. За вказаним у Змеєва шифром (Моск. Рум. Муз. 2955) рукопис зберігається у відділі рукописів РДБ [7, с. 250]. Латинським оригіналом Змеєв вважає амстердамське видання 1642 р. [7, с. 252]. До складу рукопису входять ті самі твори двох авторів, але, на відміну від київського збірника, – у повному варіанті. Перша частина містить також 13 розділів, але за нею йде продовження за повним оригіналом: на арк. 60–102 – «Книга таинственная Альберта великого о силах: кн. 1 трав, 2 камней, и 3 кн. О неких животных»; у нашому збірнику ці глави відсутні.

Книга Михаїла Скота «De secretis naturae» у складі збірника РДБ № 2955 вирізняється наявністю першого розділу «О тайнах естественных, яко полезно знати», що його немає в нашому збірнику. Назви розділів 2 та 3 книги Скота частково співпадають зі збірником ІР НБУВ [7, с. 251]. Мова книги значно відрізняється від мови збірника ІР НБУВ ф. 30, № 207. Згідно із дослідженням Змеєва, мова пам'ятки – південноруська (українська), в ній є багато полонізмів.

О. І. Соболевський у своїй праці «Переводная литература Московской Руси» до № 2955 додає інший список із РДБ, також датований XVIII ст., – № 2868. Щодо книги М. Скота, вчений називає № 2955 – списком «из числа многих, ... книга, как и в других списках, находится после сочинений Альберта Великого» [6, с. 158], втім не надаючи інших прикладів подібних перекладів. Учений називає лише заголовки великих частин двох творів, не наводячи постатейного переліку глав та підрозділів. Проте цей рукопис можна вважати ідентичним № 2955 через ті самі згадані в заголовку вихідні дані, що й № 2955.

Відомості про ще один список книги Псевдо-Альберта і М. Скота знаходимо в М. О. Фігуровського [15]. Рукопис був виявлений дослідником у бібліотеці Фармацевтичного музею при Центральному аптечному науково-дослідницькому інституті Міністерства охорони здоров'я РРФСР у 40-х роках XX ст. Наводячи розгорнутий порівняно зі згаданими вище опис пам'ятки, він доходить висновку, що вона походить з того

самого оригіналу, що й список Змеєва і Соболевського (№ 2955 РДБ). Щоправда, слід зазначити, що це стосується основного змісту рукопису – книг Псевдо-Альберта і М. Скота: наприкінці вміщені ще деякі додаткові статті іншого походження. За правописом Фігуровський визначає мову пам’ятки як «західноруську» [там само, п. II].

Щодо існування та вірогідного поширення перекладу збірника в Москві Л. У. Звонарьовою наводиться цікавий факт згадування Симеона Полоцьким у кількох своїх віршах («Глава медная глаголавшая» та ін.) «алхіміка Альберта», припускаючи, що він був, вірогідно, ознайомлений із цим перекладом [16].

Я. Ганіткевич у дослідженні «Історія української медицини в датах та іменах» під 1670 роком згадує, що «в Україні почали поширювати перекладену з латинської мови працю “Альберт Славний тайнств женских, еще же о силах трав, камней, зверей, птиц и рыб”» [2, с. 23], не наводячи, втім, ніяких подробиць, що, природно, пояснюється форматом стисло порічного викладу матеріалу.

Порівняння повноти змісту двох рукописів перекладу (РДБ Рум. муз. та ІР НБУВ) та друкованого видання латиною 1665 р. за назвами розділів наведено в таблиці. Було розглянуте власне видання 1665 р., тому що за ідентичності основного тексту двох частин (особливості складу збірника ІР наведено нижче) розділ «De Horis dierum et Noctium Eiusdem Alberti Magni» та алфавітний покажчик є лише у виданні 1601 р.

<p>Псевдо-Альберта Великий «Про тасмниці жінок», Михайл Скот «Про тасмниці природні». Кін. XVII ст. ІР НБУВ. Ф. 30, № 207.</p>	<p>«Альберт славный таинств женских, еще о силах грав, камней, зверей, птиц и рыб. Амстердам, у Юдона Юншания лета 1648. Переведен же слова от слова с латин. на словенский и написан лета господня 1670, от создания же мира 7178». Поч. XVIII ст. РДБ, Рум. Муз. 2955</p>	<p>Albertus Magnus "De secretis Mulierum item De Virtutibus Herbarum Lapidum et Animalium". Amstelodami. Apud Ioannem Ravesteinum, 1665. НБУВ. Ельз. 344.</p>
	<p>Prooemium.</p>	<p>Prooemium.</p>
<p>Розд. I (арк. 13). О рождении плода зачатого еще не совершенного.</p>	<p>Гл. 1. О рождении плодозачаті во чревь матерном і о мѣсячных ея.</p>	<p>Cap. I. De Generatione Embryonis.</p>
<p>Розд. II (арк. 28 зв.). О изображении плода.</p>	<p>Гл. 2. Изображеніе плодородженія от планет.</p>	<p>Cap. II. De Foetus Formatione.</p>
<p>Розд. III (арк. 70). О инфлюенциях, albo излияниях свие планетов.</p>	<p>Гл. 3. В теченіях планет здѣ их являет дѣйство такожде меру их и разстояніе от земли.</p>	<p>Cap. III. De Influentiis Planetarum.</p>
<p>Розд. IV (арк. 89 зв.). О рождении звѣрей несовершенных.</p>	<p>Гл. 4 Рожденіе животных несовершенных.</p>	<p>Cap. IV. De Generatione Animalium Imperfectorum.</p>
<p>Розд. V (арк. 102). О исходе плода от чрева.</p>	<p>Гл. 5. О исхожденіи плода от чрева.</p>	<p>Cap. V. De exitu foetus de utero.</p>
<p>Див. Розд. XIV.</p>	<p>Гл. 6. О дивности прирожденія.</p>	<p>Cap. VI. De Monstro in Natura.</p>
<p>Розд. VI (арк. 118). О знаменіях зачатія.</p>	<p>Гл. 7. О знаменіях зачатія.</p>	<p>Cap. VII. De Signis Conceptionis.</p>
<p>Розд. VII (арк. 121). О знаменіи мужеский ли пол или женский зачат во чреве.</p>	<p>Гл. 8. Знаменія отрок или отроковици во чревь.</p>	<p>Cap. VIII. De Signis an vir vel foemina sit in utero.</p>

Відсутні	Гл. 9. О растлѣнн дѣвства. Гл. 10. Знаменія чистоты.	Сар. XII. <i>De impedimentis conceptio- nis.</i> Сар. X. <i>De Signis castitatis.</i>
Розд. VIII (арк. 125). О прелятти за- чатия плоду.	Гл. 12. О препонах зачатію.	Сар. XII. <i>De impedimentis conceptio- nis.</i>
Розд. IX (арк. 133). О немощи матич- ной.	Гл. 11. О поврежденіи матки.	Сар. XI. <i>De defectu matricis.</i>
Розд. X (арк. 135 зв.). О причинах рождения и нерождения.		Див. МС Сар. III.
Розд. XI (арк. 138). О способе обще- ния и порядку совокупляющихся.		Див. МС Сар. VII.
Розд. XII (арк. 141 зв.). О Прироже- нно семени мужскаго и истреблении его от брашен.	Гл. 13 и послѣдняя. О семени мужскаго прирождения и о вареніи ѣств.	<i>De spermatis natura et digestione. Сар. Ultimum.</i> <i>Sequitur de materia spermatis, perven- erabilem anicennam conscriptum. Без нум.</i>
Розд. XIII (арк. 151 зв.). О крови ме- сячной женѣ. И о сем что случается взглядом того недуга.		Див. МС Сар. VI.
Розд. XIV (арк. 158). О чюдесех нагу- ралних, яке случаются, ово от семе- не, ово от матки.		Див. ПА Сар. VI.

Відсутня	Книга таинственная Альберта великаго о силах. Кн. 1 трав, 2 камней и 3 кн. О нѣких животныхых.	Liber aggregationis seu liber secretorum Alberti magni de virtutibus Herbarum, Lapidum et Animalium quorundam. Liber Primus. De virtutibus Herbarum. <i>Liber Secundus. De virtutibus Lapidum.</i> Liber Tertius Alberti Magni. De virtutibus Animalium quorundam
Арк. 172. Часть книги вторая другого автора Михала Скотта филозофа особливаго. О секретах природних	Книга Михаїла Скоти о Естествознанні, на 3 части раздѣленная.	Michaelis Scoti rerum naturalium perscrutatoris Prooemium. In secreta Natura. <i>Ad D. Fredericum Romanorum Imperatorem.</i>
Розд. I (арк. 172). О пожитку физиономии то есть о познании чѣй натуре от самого лицезрѣнія.	Ч. I. Гл. 1. О тайнах естественных яко полезных знати.	Prima pars Secretorum natulium. Utilitas Phisionomiae.
Розд. II (арк. 177). О времени совкупления мужа со женою и о немощи его.	Гл. 2 О времени смешѣнія мужа с женой и о недостатках ся.	Cap. II. De tempore coitus masculi et foeminae et defecta ipsus.
Див. ПА Розд. X	Гл. 3. О причинах еже родит и не родит.	Cap. III. De occasionibus generandi et non generandi.
Розд. III (арк. 180). О знаменіях жени горячей натуре; и которая рада с мужем общовати.	Гл. 4. Знаки жены теплого естества и любовного блужденія.	Cap. IV. Signa mulieris calidae naturae et quae coit libenter.
Розд. IV (арк. 181). О знаменіях жени зимного прироженя, некожающейся в любезности.	Гл. 5. Знаки жены хладного ствойства и нелюбохотой блужденія.	Cap. V. Signa mulieris frigidae naturae et quae non coit libenter.

Див. ПА Розд. XIII	Гл. 6. О мѣсячных в женах и о послѣдующих им.	Cap. VI. De menstruis mulierum.
Див. ПА Розд. XI	Гл. 7.	Cap. VII. De modo coeundi, et de regimine corum
Відсутні	Гл. 8. Вид плодородження в матицѣ. – Гл. 22. Рожденіє главизны в животных.	Cap. VIII. Forma foetus generati in matrice. –XXII. Divisio capitula de animalibus.
Розд. V (арк. 182 зв.). О познанні чѣй натури, от составов тела зримих.	Ч. III. Гл. 23 и 24. О таинственных;	Cap. XXIII et XXIV. Incipit Secunda Pars Secretorum Naturae.
Розд. VI (арк. 187 зв.). О знаменіях комплекцій взглядом цвету на лица.	Гл. 25. Знаменія зданія человека по доводу масти в лице .	Cap. XXV. Signa complexionis ratione caloris in facie.
Розд. VII (арк. 187 зв.). О комплекціи тела.	Гл. 26. Знаніє зданія человекѣка дает знати масти в гѣлеси.	Cap. XXVI. Signa complexionis ratione coloris in corpore.
Розд. VIII (арк. 188 зв.). О горячей комплекціи.	Гл. 27. Знаменія гѣлеси теплаго зданія.	Cap. XXVII. Signa corporis calidae complexionis.
Розд. IX (арк. 189). О комплекціи хладного тела.	Гл. 28. Знаменія гѣлеси хладнаго естества.	Cap. XXVIII. Signa corporis frigidae complexionis.
Розд. X (арк. 189 зв.). О комплекціи вѣлѣготной то есть мокрой.	Гл. 29. Знаменія гѣлеси влажнаго.	Cap. XXIX. Signa corporis humidae complexionis.
Розд. XI (арк. 189 зв.). О комплекціи сухой гѣла.	Гл. 30. Знаменія гѣлеси сухаго.	Cap. XXX. Signa corporis siccae complexionis.
Розд. XII (арк. 190). О комплекціи помѣркованной.	Гл. 31. Знаменія гѣлеси мѣрна и здраваго.	Cap. XXXI. Signa corporis temperati et sani.

Розд. XIII (арк. 190). О нездравом тѣлѣ.	Гл. 32. Знаменія тѣл невоздержных и злосудных.	Cap. XXXII. Signa corporis distemperati et male sani.
Розд. XIV (арк. 190 зв.). О комплексци мозгу.	Гл. 33. Знаменія зданія мозга.	Cap. XXXIII. Signa complexionis cerebri.
Розд. XV (арк. 192). Зв. Роздѣл. О комплексци сердца.	Гл. 34. Знаменія зданія сердечнаго.	Cap. XXXIV. Signa complexionis cordis.
Розд. XVI (арк. 193 зв.). О утробы або внутрностей комплексци.	Гл. 35. Знаменія зданія утробы.	Cap. XXXV. Signa complexionis hepatis.
Розд. XVII (арк. 194). О плочах то ест легком.	Гл. 36. Знаменія зданія воздухов.	Cap. XXXVI. Signa complexionis pulmonis.
Розд. XVIII (арк. 194 зв.). О жолудку або стомаху.	Гл. 37. Знаменія зданія стомаха.	Cap. XXXVII. Signa complexionis stomachi.
Розд. XIX (арк. 195). О комплексци ядер.	Гл. 38. Знаменія зданія ядер.	Cap. XXXVIII. Signa complexionis testiculorum.
Розд. XX (арк. 195 зв.). О свѣдѣнии части тѣла в кождом звѣру животном.	Гл. 39. О вѣдомости масти во всяком животном.	Cap. XXXIX. De notitia partium corporis in omni animali.
Розд. XXI (арк. 197). О знаменіи чія натура наполнена злими гуморами.	Гл. 40. Знаки наполненія злых влаг.	Cap. XL. Signa repletionis malorum humorum.
Розд. XXII (арк. 197). О преизлишней крови.	Гл. 41. Знаки излишнія крови.	Cap. XLI. Signa nimii sanguinis.
Розд. XXIII (арк. 198). О преизлишней холеры.	Гл. 42. Знаки излиянія холеры.	Cap. XLII. Signa nimiae Cholerae.

Розд. XXIV (арк. 198). О преизлишней флегмѣ.	Гл. 43. Знаки влаги хладныя в тѣлеси.	Cap. XLIII. Signa phlegmatis.
Розд. XXV (арк. 199). О преизлишней меланхолии.	Гл. 44. Знаки излишняго недуга меланхолии.	Cap. XLIV. Signa nimiae melancholiae.
Розд. XXVI (арк. 199). О натурі.	Гл. 45. Знаменія извѣстной силы притяженія.	Cap. XLV. Notula doctrinales.
Розд. XXVII (арк. 200). О снах.	Гл. 46. – гл. 56. О веденіи излишняго избытія влаг через сны. Сонія знаменующія господство крови, тож холеры или немощи, тож флегмы, тож меланхолии, тож теплоты, тож зимно, сны знаменующія влажности, тож сухости, тож исполненіе влаг, тож злые влаги.	Cap. XLVI. De notitia nimiae abundantiae humorum per somnia. Cap. XLVII. Somnia significantia dominium sanguinis. Cap. XLVIII. Somnia significantia dominium cholerae rubeae. Cap. XLIX. Somnia significantia dominium phlegmatis. Cap. L. Somnia significantia dominium Melancholiae. Cap. LI. Somnia significantia caliditatem. Cap. LII. Somnia significantia frigiditatem. Cap. LIII. Somnia significantia humiditatem. Cap. LIV. Somnia significantia siccitatem. Cap. LV. Somnia significantia repletionem humorum. Cap. LVI. Somnia significantia males humores.
Розд. XXVIII (арк. 202). О вещбі альбо прозрѣній.	Гл. 57. О веденіи гаданія.	Cap. LVII. De notitia Auguriorum.
Розділ XXIX (арк. 203 зв.). О чханю.	Гл. 58. О чханіи.	Cap. LVIII. De notitia stremutationis.

Часть третья, в которой замикаются роздрили о физиономіи особствено, то есть обоого полу, мужеска и женска (арк. 206).	Ч. III. Гл. 59. В ней же главизны естественны по виду обо пола мужа и жены.	Cap. LIX. Incipit tertia pars, in qua continentur capitula phisionomiae in specie utriusque sexus viri et mulieris.
Розд. I (арк. 206 зв.). О власах главних, без кінця.	Гл. 60. О влагах (так у Змєсва, О власах - ?).	Cap. LX. De Capillis.
Втрага аркушів.	Гл. 61. О челѣ.	Cap. LXI. De Fronte.
Розд. III (арк. 207) Закінчення розд. Про повіки та віі, без початку.	Гл. 62. О вѣках. Гл. 63. О волосах меж бровей.	Cap. LXII. De ciliis Cap. LXIII. De interciliis
Розд. IV (арк. 207). О очах.	Гл. 64. О очесах.	Cap. LXIV. De oculis.
Розд. V (арк. 208) О носѣ, без кінця.	Гл. 65. О носѣ.	Cap. LXV. De naso.
	Гл. 66–70. О ноздрях, устах (2 глави), зубах, языкѣ, і т.п.	Cap. LXVI. De naribus. Cap. LXVII. De Ore. Cap. LXVIII. De Labiis. Cap. LXXIX. De Dentibus. LXX. De Lingua. Etc.
	Гл. 103. Главизна последняя книжицы естествознания в ней же содержится разсуждение в коеждо главизне тогожде ведения	Cap. CIII. Capitulum ultimum libelli phisionomiae in quo comprehenditur intentio singulorum capitulorum ejusdem scientiae.

Як бачимо, текст українського рукопису РДБ, який є списком перекладу з амстердамського видання 1648 р., також точно відповідає текстові латинського видання 1665 р. Рукопис же ІР НБУВ значно відрізняється від них обох.

У зазначеному рукопису відсутня частина Псевдо-Альберта «*Liber aggregationis seu liber secretorum Alberti magni de virtutibus Herbarum, Lapidum et Animalium quorundam*», у рукопису РДБ – «Книга таинственная Альберта великого о силах: кн. 1 трав, 2 камней, и 3 кн. О неких животных». Одразу звертає на себе увагу невідповідність у переліку глав у першій книзі, Псевдо-Альберта, – їх більше, ніж 13, а саме ця кількість проходить за друкованими виданнями та двома рукописами РДБ, а також згадується в літературі, присвяченій твору «*De secretis mulierum*». Подальший аналіз тексту приводить нас до цікавих висновків.

Справа в тому, що перекладач розміщує та komponує деякі розділи й підрозділи тексту на свій розсуд, додаючи, таким чином, до свого перекладу елемент редагування. По-перше, він зовсім опускає деякі підрозділи латинського оригіналу. Так, у першому творі це переклади розділів IX «*De Signis corruptions virginittatis*» та X «*De Signis castittatis*». Переклад розділу VI «*De Monstro in Natura*» він уміщує наприкінці книги під № XIV: «О чудесех натуралних, яже случаются, ово от семене, ово от матиц» (арк. 158).

У другому творі перекладач поєднує кілька дрібних розділів за змістом в один: у розділ XXVII «О снах» увійшли глави XLVI–LVI оригінального твору; глави LXII «*De ciliis*» та LXIII «*De interciliis*» також об'єднані в один підрозділ (арк. 207).

Найбільшу свободу щодо редагування спостерігаємо в довільному переміщенні перекладачем глав книги одного автора до книги іншого. Три, на перший погляд, «зайві» у книзі Псевдо-Альберта розділи X «О причинах рождения и нерождения» (арк. 135 зв.), XI «О способе общения и порядку совокупляющихся» (арк. 138) та XIII «О крови месячной женѣ» (арк. 151 зв.) знаходимо в латинському тексті у книзі Михаїла Скота відповідно під № III «*De occasionibus generandi et non generandi*», VII «*De modo coeundi, et de regimine eorum*» та VI «*De menstruis mulierum*». Слід зауважити, що перекладач не просто переміщує розділи з однієї книги

до іншої, а й намагається це «редагування» з деяким відтінком полемічності аргументувати. Так, глава XIII «О крови месячной женѣ» («De menstruis mulierum» другого твору), яку він уміщує в першому творі після глави «О Прироженю семени мужескаго», в латинському оригіналі починається зі слів «Quoniam mulieres non habent in se tantum calorem innatum ...». У перекладі цьому інципіту передують кілька пояснюючих вступних фраз, які, на думку перекладача, слугують логічним обґрунтуванням переходу до наступної глави: «Повѣствовавши довольно в прежнем роздѣлѣ о сѣмени мужескомъ надлежитъ *последовательно* (курсив мій. – О. І.) по сем сказати и о крови мѣсячной женской, яже иногда бываетъ во зачатїи плода сѣменемъ женскимъ содѣйствителнымъ сѣмени мужескому ...», і далі слідує власне початкові слова розділу: «Понеже не имѣют жени в себѣ толико довольно теплоти природной ...».

На нашу думку, з великим ступенем вірогідності можна припустити, що переміщення розділів з однієї книги до іншої здійснив саме перекладач, тому що воно не зустрічається в жодному доступному нам тексті твору – ані у друкованому, ані в рукописному, а також про це не згадується в наукових працях, присвячених вивченню зазначених творів, при тому, що неодноразово відмічається варіативність кількості розділів. Так, дослідниця рукописів південнонімецьких перекладів Псевдо-Альберта XV ст. Маргарет Шляйснер, розглянувши 17 рукописів різних перекладів, робить висновок про схожість текстів та точну відповідність латинському оригіналові [4]. Втім, слід відзначити, що більшість дослідників аналізують кожен твір окремо, не вивчаючи обидві книги як збірник у цілому.

Питання перекладу обов'язково потребує висвітлення питань мови та мовних особливостей збірника.

Текст збірника характеризує традиційний правопис XVII ст., з одного боку, – зберігаючи базові етимологічні принципи, з іншого, – відбиваючи тогочасні риси української розмовної мови. Не маючи на меті повний лінгвістичний аналіз тексту, зупинимося на найбільш характерних мовних рисах.

Літера *-ть* майже в усіх позиціях використовується традиційно: *в кнїзть, предѣлѣ, нѣкїй, на многих мѣстех*; наявні кілька прикладів, які свідчать про вимову цієї літери як давнього звуку *i*: *в рожденїѣ*,

Авѣцена, відіши, сведительствуеть, вѣрши. Для передання звуку **o** в позиції у прийменнику або префіксі *o/om* майже завжди використовується літера **w/ǫ**: *w сихъ* и *w нѣхъ*, *ǫвождаше*, *ǫвѣтуется*. Для передання звуку **y** в більшості позицій використовується **y**: *разумнѣмъ*, *погубленнѣй*; для передання **я** в позиції в середині слова – здебільшого **юс малий**: *вѣсокооумѣа*, *изащнѣйшаа*, і лише на початку – **æ**: *æко*, *æдатъ*. Часто вживається літера **ѣ** з надрядковим знаком після **і**, який вказує на йотованість вимови, рівнозначна сучасній літері **ї**: *каторѣѣ*, *земнѣѣ*.

Постійне сплутування написання **ї/и/ы** свідчить про вимову українського розмовного звуку переднього ряду й високого підняття **и**: *пребѣвалы*, *корѣсть*, *вини ради*, *того ради*, *тверди*, *вѣдаты*, *имѣти* / *не имѣти* (одночасно), трапляється **ны** у значенні *ні*, *всы* у значенні *всі*.

Часто фіксується тверда вимова **p** перед **a**: *не разширается*, *повторати*, *намѣрающее*, *горачесть*, *горачое* (*горачесть* – рідко), *кудравость*.

Іноді трапляється спрощення групи приголосних: *зари звѣзнѣе*, *серце*.

Фіксується перехід **e** в **o** після шиплячих: *Божой*, *сущое лице*, *для чого*, *у жони*.

Трапляється чергування **z** із **z** у формі давального та місцевого відмінку однини іменників I відміни: *в кнѣзь*, *в крузи*, *всей науцѣ*.

Поряд із традиційною формою прийменника *что* іноді спостерігається явище дисиміляції приголосних у формі *що*: *через що*, *що естъ*.

Із традиційного правопису повсюдно зберігається закінчення **-аго** у прикметниках родового відмінку однини: *единого*, *посведневнаяго*, *природного*, *разумнаго*. Зберігається також форма інфінітива із суфіксом **-ти**: *вправдаты*, *пребивати*, *имѣти*.

В іменниках середнього роду типу *зілля* в називному відмінку однини поряд зі старим закінченням **-ие**, **-ѣе** спостерігається заміна його на **-я**: *прирожена*, *панована*.

Постійно вживається прийменник **з** із етимологічного **с**: *з сею кнѣжѣцею*, *з природжена*, *з намерѣнѣа*.

По всьому тексту вживається префікс **роз-**: *з рознѣхъ странъ*, *розмножалса*.

Фіксуються живомовні форми родового відмінка однини іменників чоловічого роду II відміни: *в пороку*, *в небу*, *до гневу*, *на серцу*.

Зустрілися кілька випадків аналітичної форми в наказовому способі дієслів 3-ї особи однини: *нехай не спить, нехай почешеть, хай вкушаєть, нехай взметь*; є одиничні випадки кількох таких українських рис, як: форма давального відмінка однини іменників чоловічого роду II відміни із закінченням **-ови**: *холериковть*; форма давального відмінка займенника *собль*, приставне і на початку слова: *ишли*.

Елементи народнорозмовної мови широко відбиваються також і в лексичі: *але, albo, дитина, жадний, зашкодить, знову же, здаєтса, зопсоваті, зостануть, кирпатий, ковач, користь, мова, мовитса, мовімь же, мусило умерти, пановаті, поважно, помтьркованное, з потилици, праца, приемний, промени, псуєть, разом, розмова, селедець, сказують, смачно, треба, хроба, щаслівій, щирий*.

Крім багатьох рис українського народного мовлення, які пересипають текст, написаний переважно традиційною книжною мовою, у ньому присутня певна кількість полонізмів та польських форм вимови іноземних слів: *философ* (поряд з *философ*), *вильготніє* (*wilgotny*), *гонор, зимное, смарков* (*smark*), *чтири, посполитаь, подлуг автора, ведлугь чїсла, мишки* (від *mięsień* – м'язи), *моцное, коморки, плюці* (від *pluca* – легені), *рудій, Іовъш* (від *Iowisz* – Юпитер), *цнота, сунтелний, вспаналое* (від *wspaniały* – великий), *Меркуріуш, Боеціуш, Птолемеуш* (*Ptolemeusz*).

Жанр пам'ятки обумовлює наявність спеціальної лексики та термінології, насамперед медичної: *ембрїонъ, інфлюенціа, жолудок або стомах, комплєзиа, матица, медикъ, меланхоликъ, меланхолїа, менструмъ, мозгъ главній и мозгъ в костехъ, мускули, пулс, сперма, урина, холера, холерик, флекгма, флекгматикъ, флекъматічний*.

У розділі «О инфлюенциях, albo излияниях свише планетов» Псевдо-Альберта широко презентована лексика з астрономії: *астрономове, знамениа зодїаку* (*Овен albo Баран, Бик або Вол, Близнеци і т.п.*), *планети* (*Венера, Іовъш, Луна, Марс, Меркуріуш, Сатурн*), *сфери*.

Можливо, незрозумілі на думку перекладача для читачів слова пояснюються або перекладаються у глосах на полях або в самому тексті: *качество – качество есть когда вопрос какова есть вещь она* (арк. 11), *натура – природа то есть, цегла – кірпічъ, смарков – мокрота з носа, астрономи – звїздочетци*, позначення місяця, що відповідає певному знаку зодіаку, напр., на полі навпроти *Овен albo Баран – мтьсяць март*.

Аналіз мовних особливостей дає змогу розглянути питання визначення мови протографа. З якої саме мови зроблено цей переклад? З одного боку, відомо, що практично всі західноєвропейські твори того часу перекладалися або переказувалися з польської мови, оскільки велика частина території тодішньої України перебувала у складі Польської держави, на це опосередковано вказують хоча й нечисленні, але досить характерні полонізми, присутні в тексті. З іншого боку, можливим є варіант українського перекладу безпосередньо з латинського оригіналу. По-перше, оригінальні видання творів часто видавалися протягом століття, набули великої популярності та були широко розповсюджені, подруге, щодо полонізмів, – українська мова того часу зазнавала величезного впливу польської мови, частково асимілюючи її елементи, широко використовувалась як у суспільстві взагалі, так і в канцелярській мові зокрема. Тому лише власне наявність полонізмів навряд чи може слугувати вірною ознакою саме польського оригіналу. На користь цього скоріше говорять такі, хоча й рідкісні, але досить характерні випадки пояснення перекладачем польських слів (в одному випадку навіть польського перекладу латинського слова) в тексті та на полях: *промени* (польськ. *promień*) або *лучи*, *м'ускули то єсть жилки нарицающіися м'ушки* або *мишки* (польськ. *mięsień* – м'язи), *коморки* (польськ. *komórki*) або *м'єста*, *ист'ѣканіє рими* (лат. з грецьк. *rheuma*) або *смарков* (польськ. *smark*) – *мокрота з носа* (навпроти, на бічному полі).

Таким чином, питання мови протографа українського перекладу залишається відкритим і в будь-якому разі потребує подальших досліджень тексту.

Висновки. Підсумовуючи історико-кодикологічне дослідження збірника з колекції ІР НБУВ, можна стверджувати, що даний рукописний збірник є перекладом широко розповсюджених творів Псевдо-Альберта Великого «Про таємниці жінок» та Михаїла Скота «Про таємниці природні», які видавались у складі одного збірника латиною (Pseudo-Albertus Magnus. «De secretis mulierum». Michael Scotus «De secretis naturae»/«Liber physiognomiae») протягом кількох століть і набули неабиякої популярності в XVII ст. На відміну від інших відомих науці перекладів того часу, текст збірника має риси творчої переробки, його структура

дещо змінена. Аналіз мовних особливостей тексту дозволяє припустити, що переклад міг бути здійснений з польського перекладу латинського друкованого видання XVII ст. Рукопис є унікальним для вивчення історії української літератури, перекладацької діяльності українських книжників, історії української мови взагалі та розвитку термінології зокрема.

Список використаних джерел

1. Інститут рукопису НБУВ. Ф. 30. Од. зб. 207.
2. Ганіткевич Ярослав. Історія української медицини в датах та іменах. Львів, 2004. 365 с.
3. Lemay H. R. Women's secrets: A Translation of Pseudo-Albertus Magnus' "De Secretis Mulierum" with Commentaries. State Univ. of New York Press, 1992. 200 p.
4. Schleissner Margaret. Pseudo-Albertus Magnus "Secreta mulierum" with Commentaries ("Von den Heimlichkeiten der Frauen"), in a German translation, 1987. URL: <https://www.textmanuscripts.com/medieval/albertus-magnus-secreta-mulierum-60838>
5. Haskins C. H. Michael Scot and Frederick II. Isis. Vol. 4, No. 2 (Oct., 1921), pp. 250–275. URL: <https://www.jstor.org/stable/224248> <https://doi.org/10.1086/358033>
6. Соболевский О. И. Переводная литература Московской Руси XIV–XVII веков: библиографические материалы. С-Петербург, 1903. 472 с.
7. Змеев Л. Ф. Русские учебники: исследование нашей древней учебной письменности. С-Петербург, 1895. 276 с.
8. The Nostitz papers. Notes on watermarks found in the German imperial archives of the 17/18th centuries (766 watermarks). Hardcover, 1956.
9. Тітов Хв. Матеріали до історії книжної справи на Україні в XVI–XVIII вв.: всебірка передмов до українських стародруків. Київ, 1924. № 41.
10. Передрієнко В. А. Лікарські та господарські поради XVIII ст. Київ, 1984. URL: <http://litopys.org.ua/porad/por01.htm>
11. Матыцин К. С. Проблематика отношений к астрологической книжности в средневековой Руси // Древняя Русь во времени, личностях, идеях. С-Петербург, 2017. Вып. 8. С. 279–283.
12. Чумакова Т. В. Медицина в средневековой Руси // Диалог со временем: альманах интеллектуальной истории. Москва, 2004. Вып. 13. С. 272–285. URL: <file:///F:/%D0%A0%D0%B0%D0%B1%D0%BE%D1%82%D0%B0/>

[XVII/%D0%9B%D0%B8%D1%82%D0%B5%D1%80%D0%B0%D1%82%D1%83%D1%80%D0%B0/%D1%81%D0%BC_%D0%A7%D1%83%D0%BC%D0%B0%D0%BA%D0%BE%D0%B2%D0%B0_%D0%9C%D0%B5%D0%B4%D0%B8%D1%86%D0%B8%D0%BD%D0%B0.pdf](#)

13. Герасимова И. О., Мильков В. В. Целительство и медицинская книжность в Древней Руси // *Философия науки и техники*. 2014. Т. 19. № 1. С. 271–294.
14. Сапожникова О. С. Неизвестный перевод XVI века из медико-астрологического трактата «Книга о жизни» итальянского гуманиста Марсилио Фичино // *Петербургская библиотечная школа*. 2016. Вып. 3. С. 12–23.
15. Фигуровский М. О. Об одном старинном сборнике химических рецептов // *Труды института истории естествознания*. 1948. Т. 2. URL: http://www.vostlit.info/Texts/Dokumenty/Russ/XVII/1660-1680/Skaz_o_promyslech/pred.phtml
16. Звонарева Л. У. Натурфилософские представления Симеона Полоцкого // *Естественнонаучные представления Древней Руси. Счисление лет. Символика чисел. «Отреченные книги». Астрология. Минералогия*. Москва : Наука, 1988. URL: https://statehistory.ru/books/kollektiv-avtorov_Estestvennonauchnye-predstavleniya-Drevney-Rusi--Schislenie-let--Simvolika-chisel--Otrechennye-knigi--Astrologiya--Mineralogiya/19

Olha Ivanova,

*Candidate of Philological Sciences (Ph. D. in Philology), Senior Researcher,
Senior Researcher
of Department of Codicology and Codicograph of Institute of Manuscript,
V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine
(Kyiv, Ukraine)*

ORCID: 0000-0001-8226-0401

e-mail: rukopisivanova@gmail.com

Ukrainian translation of medical manuscript of 17th century in Institute of Manuscript of V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine: historical and codicological research

The goal of the research. The article aims to introduce to the scientific circulation the medical manuscript from the V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine that is the Ukrainian translation of the Latin book. Using the historical, textological and linguistic analysis, to make the historical and codicological description of the

manuscript. **Methodology.** The research uses historical-comparative approach that allows separating common and distinctive features of the texts of the original book and its translation. Also, the method of deduction is used as a way from linguistic features to the conclusions about the nature of translation in general. **Scientific novelty.** First the article introduces the medical manuscript from the V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine to the scientific circulation. It is the Ukrainian translation of the Latin book by two authors: Pseudo-Albertus Magnus “De secretis mulierum” and Michael Scotus “De secretis naturae”/”Liber physiognomiae” which were published as two parts of single book during several centuries that were very popular. The translator also carried out the creative text processing, placing its constituent parts according his understanding. This translation significantly different from the other known translations of the time. Analysis of the linguistic features of the text leads to two equal assumption: the book is translation at first from Latin into Polish and then into Ukraine or from Latin into Ukraine directly. A more definite conclusion requires detailed linguistic research.

Key words: the history of the Ukrainian translation activities, Ukrainian translated literature of the 17th century, translations into national languages of Pseudo-Albertus Magnus “De secretis mulierum”, Michael Scotus “De secretis naturae”/”Liber physiognomiae”, Ukrainian language of the 17th century, the history of the development of Ukrainian medical terminology.

*Стаття підготовлена 10 січня 2022 року;
подана до друку 14 січня 2022 року.*